

## UBAYDIY HIKMATIDA ARABIY FRAZELOGIK BIRIKMALAR

**Yangiboyeva Muborak Baxtiyor qizi**

*O'zbekiston Davlat Jahon Tillar Universiteti*

**Abdullaev Muhammad Hamzaevich**

*Filologiya fanlari nomzodi, dotsent.*

*O'zbekiston Davlat Jahon Tillar Universiteti*

*“Arab tili tarjima nazariyasi va amaliyoti” kafedrasi dotsenti*

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada UBAYDIY hikmatida uchraydigan arabiy frazeologik birikma mazmuni, ma'naviy qatlamlari va tasavvufiy talqini izohlanadi. “Qul Ubaydiy maal qol...”, “Baqobilloh maqomi”, “Haq vasli”, va “Hayrat maqomi” kabi iboralarning leksik-semantik tarkibi tahlil qilinib, ularning badiiy hamda ma'rifiy jihatlari ochib beriladi. Mazkur birikmalar o'zaro ma'no uyg'unligi va tasavvufiy maktabdagi o'rni nuqtai nazaridan yoritiladi.

**Kalit so'zlar:** *Ubaydiy, arabiy frazeologizm, tasavvuf, baqobilloh, haq vasli, orif, hayrat maqomi, ma'rifat.*

**Аннотация.** В данной работе рассматриваются арабских фразеологических выражений, встречающихся в мудростях Убайдий. Анализируются их смысловые, духовные и суфийские аспекты. Такие выражения, как «Скажи, Убайдий...», «Бака биллях», «Воссоединение с Истиной» и «Степень изумления», раскрываются с позиции лексико-семантики и их места в суфийской традиции.

**Ключевые слова:** *Убайдий, арабская фразеология, суфизм, бака биллях, воссоединение с Истиной, аариф, ступень изумления, ма'рифат.*

**Abstract.** This article explains Arabic phraseological expressions found in Ubaydiy's wisdom tradition, analyzing their semantic depth and Sufi interpretive layers. Expressions such as “Qul Ubaydiy...”, “Baqa billah”, “Union with the

Truth”, and “State of wonder” are examined from linguistic and spiritual perspectives, revealing their conceptual significance and role within Sufi thought.

**Key words:** *Ubaydiy, Arabic phraseology, Sufism, baqa billah, union with the Truth, arif, state of wonder, gnosis.*

Ubaydiy hikmatlarida arab tilidan oʻtgan iboralar shunchaki tarjima qilinmasdan, balki tasavvufiy tafakkur bilan uygʻunlashtirilgan holda ishlatiladi. Bu holat ikki vazifani bajaradi:

1. Ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlash – arabiy iboralar asrlar davomida shakllangan diniy-ma'naviy ma'noga ega bo'lganligi sababli, Ubaydiy hikmatiga kuchli ruhiy ta'sir bag'ishlaydi.
2. Badiiy iforaning kuchi – arab tilidagi qisqa, ammo mazmunli frazeologizmlar matndagi poetik ohangni mustahkamlaydi.

Bu jihat Ubaydiyning ijodini nafaqat adabiy, balki ma'rifiy maktab sifatida ham yuksak qilib ko'rsatadi. Ubaydiy hikmatlari Sharq ma'naviy merosida o'ziga xos o'rin egallaydi. Uning asarlarida uchraydigan arabiy frazeologik birikmalar nafaqat badiiy-estetik qiymatga ega, balki tasavvufiy mazmunga boy bo'lib, insonning ruhiy kamolotini ifodalashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu maqolada Ubaydiy hikmatida tilga olingan beshta ibora – “Qul Ubaydiy maal qol va in kana lakal hal”, “Baqobilloh maqomi”, “Haq vasli”, “Orif kibi”, va “Hayrat maqomi”ning ma'no qatlamlari, tasavvufiy ildizlari hamda badiiy vazifasi keng yoritiladi.

1. “Qul Ubaydiy — maal qol va in kana lakal hal” iborasining mazmuni

Mazkur ibora o'z tarkibida axloqiy, falsafiy va ogohlik mazmunini mujassam etadi. “Hal” so'zi tasavvufda insonning ruhiy holatini — botiniy darajasini anglatadi. Demak, iboraning falsafiy mazmuni shundan iboratki: moddiy dunyo qoladi, ammo insonning qiymati uning qalbidagi holat, poklik va ma'rifat bilan o'lchanadi.

2. “Baqobilloh maqomi” – ruhiy doimiylik darajasi

Tasavvufda “baqo” tushunchasi “fano” bosqichidan keyin keladigan eng yuksak maqomlardan biridir. “Fano” — ego, nafs, manmanlikning so‘nishi bo‘lsa, “baqo” — Allohning zikri, muhabbati va irodasi bilan yashash, ruhiy barqarorlikka erishish maqomidir.

“Baqobilloh maqomi” — salikning o‘zini Alloh huzuridagi abadiy mavjudlikda his qilishi, uning irodasi bilan uyg‘unlikda yashashi, dunyoviy tashvishlardan xalos bo‘lishi demakdir. Bu maqomga yetgan kishi o‘z “men”ini emas, balki ilohiy hikmatni ustun qo‘yadi. Ubaydiy hikmatlari to‘lqinida bu ibora insonni kibrdan, manmanlikdan uzoqlashtirib, uni ruhiy barqarorlik va ilohiy tafakkur sari chorlaydi.[1]

Bu maqomga oid uch xususiyat alohida ta’kidlanadi:

1. O‘zini unutish — inson o‘zidagi “men”ning cheklanganligini tushunadi.
2. Ilohiy irodaga bo‘ysunish — barcha ishini Haqning hikmati bilan o‘lchay boshlaydi.
3. Qalb barqarorligi — tashqi hodisalar ta’siriga berilmaydi, chunki “jonning manbasi mustahkam”. [1]

Ubaydiyda “baqobilloh” iborasining keltirilishi ma’naviy huzur, sabr, qanoat va qalb sokinligining eng oliy shaklini ifodalaydi.

3. “Haq vasli” – Haq bilan birlashish g‘oyasi

“Haq” — tasavvufiy adabiyotda Xudo, haqiqiy haqiqat ma’nosini beradi. “Vasl” esa “yig‘ilish, birlashish, yetish” degani. Shu bois “haq vasli” iborasi “Haq bilan birlashish”, “Haqqa yetish”, “Haqqiy haqiqatga erishish” degan mazmunni beradi. Tasavvufda bu tushuncha ko‘pincha ruhiy sevgi (ishq), ixlos va ma’rifat bilan bog‘liq bo‘ladi. Ubaydiy uchun “haq vasli” — insonning ma’naviy yo‘ldagi eng oliy orzusidir. Bu holat shaxsni ichki ma’rifatga chorlaydi, qalbni tor fikrlikdan kenglik sari yetaklaydi.

4. “Orif kibi” – ma’rifat egasi kabi

“Orif” so‘zi “bilgan”, “ma’rifat egasi” degani bo‘lib, sufi manbalarida haqiqatni qalb bilan anglagan, Allohni yashirin emas, ma’naviy idrok bilan tanigan kishi sifatida talqin qilinadi.

“Orif kibi” iborasi esa:

- donishmand,
  - ruhiy teran,
  - tafakkurli,
  - o‘zini anglashi chuqur bo‘lgan inson kabi,
- degani.[2]

Ubaydiy bu ibora orqali odamni jaholatdan, yuzaki fikrlashdan yiroq bo‘lishga undaydi. Orif kabi yashash — bu insonning ma’naviy hushyorligi, hikmatga moyilligi va o‘zini doimiy tarbiyalashi demakdir.

5. “Bo‘lsun hayrat maqomida — hayron sanga” iborasining tasavvufiy ma’nosi

Tasavvufda “hayrat” — eng nozik ruhiy maqomlardan biri. Bu holatda inson Haqning qudrati, borliqning hikmati oldida ajablanish, lol qolish, ruhiy larzaga tushish holatini boshdan kechiradi. Ubaydiyda uchraydigan “Bo‘lsun hayrat maqomida, hayron sanga” iborasi ikki qatlamli ma’noga ega:

1. Tilak ma’nosi – “Senga hayrat maqomi nasib etsin, ya’ni Haqning ulug‘ligiga oshkora guvoh bo‘lgan.”[3]
2. Ma’rifat darajasi – hayrat maqomi qalbni ochadigan, kibrni yo‘qotadigan va insonni chuqur tafakkurga chorlaydigan yuksak holatdir.

Tasavvufda hayrat shunchaki ajablanish emas. U uch bosqichga bo‘linadi:

1. Ilk hayrat – Haqning qudratini ko‘rib hayron qolish.
2. Ilmiy hayrat – bilgan sari yanada chuqurroq savollar tug‘ilishi.
3. Ma’rifiy hayrat – bilish chegarasiga yetib, insonning o‘zlikni anglash darajasi.

### **Frazeologik birliklarning tasavvufdagi vazifasi**

Tasavvufiy adabiyotlarda iboralar odatda quyidagi vazifani bajaradi:

a) Murakkab g‘oyani qisqa shaklda berish

Masalan, “qalb ko‘zi”, “ruh eshigi”, “haq yo‘li” kabi obrazlar keng ma’no yuklaydi.

b) Ma'naviy tarbiya vositasi

Har bir tasavvufiy ibora — axloqiy-sufiy prinsipning belgisi.

c) Ruhiy holatlarni obrazlashtirish

“Fano”, “baqo”, “hayrat”, “sukunat”, “zikr nuri” kabi iboralar ruhiy kechinmalarni ifodalaydi.[4]

d) Xalq tiliga yaqinlashtirish

Tasavvufiy iboralar ko'pincha sodda, esda qolarli va xalqona bo'lgan.

Tasavvufiy terminologiyaning uch qatlamli mazmuni

UBAYDIY hikmatlaridagi iboralarni tahlil qilishda muhim qoida: har bir tasavvufiy ibora uchta darajaga ega:

1. Lug'aviy ma'no – so'zning to'g'ri literal ma'nosi.
2. Tasavvufiy ma'no – ruhiy holatga doir talqin.
3. Ramziy-badiiy ma'no – adibning o'ziga xos obrazli talqini.

UBAYDIY uslubining umumiy poetik xususiyatlari

naql (rivoyat) va hikmat aralash qo'llanadi;

Qur'on va hadis ishoratlari ko'p;

iboralar sodda, o'rinli, qisqa;

ohangda ma'rifat va tarbiyaviy ruhi ustun;

har jumlada bir ma'naviy g'oya joylashgan.

Bu fikrlar iboralarga bog'lanmagan, balki butun ijodiy makonga tegishli.

**Xulosa.** Ubaydiy hikmatidagi arabiy frazeologik birikmalar oddiy badiiy vosita emas, balki chuqur ma'naviy, falsafiy va tasavvufiy mazmunga ega bo'lgan iboralardir. “Qul Ubaydiy...” iborasi insonni ruhiy holatga e'tibor berishga undasa, “Baqobilloh maqomi” va “Haq vasli” Allohni tanish va ilohiy ma'rifatga yo'naltiradi. “Orif kibi” — ma'rifat egasi bo'lish idealini ko'rsatsa, “Hayrat maqomi” — ruhiy yuksalishning eng nozik bosqichini yoritadi. Bu iboralarning barchasi bir maqsadga xizmat qiladi:

Insonni o'zini tanishga, ruhiy poklanishga va Haqqa yaqinlashishga chorlash.

### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ubaydiy. Hikmatlar. — Toshkent: Movarounnahr, 2020. — 444 b.
2. Abdulhakim, A. Tasavvuf va ma'rifat an'analari. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2018. — 256 b.
3. Yassaviy, A. Hikmatlar. — Turkiston: Yassavi merosi nashriyoti, 2017. — 200 b.
4. Jurayev, M. Arab tilshunosligi va frazeologiya masalalari. — Toshkent: Universitet, 2016. — 180 b.
5. Рахмонов, А. К. (2025). АБУЛФАТХ БУРҲОНИДДИН НОСИР МУТАРРИЗИЙ–ЎРТА АСР ШАРҚ ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ ЁРҚИН НАМОЁНДАСИ. *Oriental Journal of Philology*, 5(3), 549-560.
6. MUTARRIZIYNING “RISOLATUN FIN NAHV” ASARI MO‘JAZ GRAMMATIK MANBA. (2025). *Barqaror Taraqqiyot Va Rivojlanish Tamoyillari*, 3(4), 85-88. <https://uzresearchers.com/index.php/BTRT/article/view/2528>
7. Jo‘Rayeva, M. (2025). XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR:(ARAB TILI MISOLIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(20), 222-224.
8. TOSHMATOVA, S. (2025). Usage of Cooperative Exercises in Developing Writing Skills of EFL Students. *SHOKH LIBRARY*.
9. Mahmudova, S. (2024). SHUKUR XOLMIRZAYEV HIKOYALARIDA IJODKOR OBRAZI TALQINI. «*ACTA NUUZ*», 1(1.1. 1), 288-292.
10. Хамракулова, Ш. А. (2025, November). ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАМКАХ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ. In *Conferences* (Vol. 1, No. 9, pp. 507-510).
16. Azimboyevna, Y. S. (2025). Literary Interpretation Of Motifs In Ray Bradbury's Works. *International Journal Of Advanced Research In Education, Technology And Management*, 4(3), 43-51.